

О. В. Сосніна

Львівська комерційна академія,
ст. викл. кафедри кримінального права та процесу

ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

© Сосніна О. В., 2016

Досліджено питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб за порушення недоторканості приватного життя. Проаналізовано досвід зарубіжних країн-учасниць Європейського Союзу, законодавство яких містить відповідну норму. Зроблено висновок про доцільність доповнення переліку злочинів, за які відповідає юридична особа, і злочином, кримінальна відповідальність за який передбачена в ст. 182 КК України. Автор обґрунтовує свою пропозицію тим, що право людини на недоторканність особистого життя є одним з основоположних прав, передбачених у міжнародних нормативних актах.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, юридична особа, склад злочину, недоторканність приватного життя.

О. В. Сосніна

ВОПРОСЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ ЗА НАРУШЕНИЕ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЧАСТНОЙ ЖИЗНИ

Исследуется вопрос об уголовной ответственности юридических лиц за нарушение неприкосновенности частной жизни. Анализируется опыт зарубежных стран-участниц Европейского Союза, законодательство которых содержит соответствующую норму. Делается вывод о целесообразности дополнения перечня преступлений, за которые несет ответственность юридическое лицо, и преступлением, уголовная ответственность за которое предусмотрена в ст. 182 УК Украины. Автор обосновывает свое предложение тем, что право человека на неприкосновенность личной жизни является одним из основоположных прав, предусмотренных в международных нормативных актах.

Ключевые слова: уголовная ответственность, юридическое лицо, состав преступления, неприкосновенность частной жизни.

O. V. Sosnina

ISSUES OF LIABILITY OF LEGAL ENTITIES FOR VIOLATION OF PRIVACY

We study the question of criminal liability of legal persons for violation of privacy. The experience of foreign European Union Member States whose legislation contains the relevant rule. The conclusion about the feasibility of supplementing the list of crimes for which responsible legal person and a crime, criminal responsibility for which is stipulated in article 182 of the criminal code of Ukraine. The author justifies his proposal by the fact that the human right to privacy is one of the fundamental rights provided for in international instruments.

Key words: criminal responsibility, legal entity, crime, privacy.

Постановка проблеми. Останнім часом активного проблемно-дискусійного характеру набуло питання щодо поширення кримінальної відповідальності на юридичних осіб. Це, передусім,

зумовлено підписанням Україною низки міжнародно-правових актів, які покладають на нашу країну відповідні зобов'язання, серед яких і встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Законом України від 23 травня 2013 р. "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб" [1]. Загальну частину КК України доповнено розділом XIV-І, норми якого визначили підстави, види та порядок застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також підстави звільнення юридичної особи від їхнього застосування. Зазначені новації утворили колізію, яка полягає у тому, що юридичну особу суб'єктом злочину в доктринальному розумінні не визнано і до неї не можна застосувати покарання у їх класичному розумінні, однак за наявності підстав, які визначені у ст. 96-3 КК України, за вчинення конкретних злочинів, вичерпний перелік яких міститься у цій статті, до юридичної особи можуть застосовуватися кримінально-правові заходи. В переліку цих злочинів відсутня норма, яка встановлює кримінальну відповідальність за порушення недоторканності приватного життя.

Тому основним **завданням** цієї наукової статті є дослідження сутності відповідальності юридичної особи як основної проблеми, а також її вирішення стосовно конкретного складу злочину, а саме порушення недоторканності приватного життя.

Стан дослідження. В юридичній літературі з приводу визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності розгорнулася наукова дискусія, в якій активно беруть участь такі вчені, як Т. Б. Грек, П. Л. Фріс, Л. П. Брич, В. К. Гришук, Ю. А. Дорохіна, Е. М. Кісілюк, А. В. Савченко, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, С. Б. Гавриш, В. І. Осадчий, Ю. В. Шинкарьов. Вчені займають полярні позиції у цій дискусії та питанні, чи є підстави вважати юридичних осіб суб'єктами злочину, хоч на законодавчому рівні це питання вже вирішене. Відкритими залишаються проблеми щодо співвідношення юридичних і фізичних осіб як суб'єктів злочину відповідно до доктринального підходу, формування у зв'язку із цією новелою двох систем кримінально-правового реагування на вчинення суспільно небезпечних діянь, що мають ознаки злочину, – системи кримінальних покарань і системи кримінально-правових заходів, а також питання вичерпності кримінально-караних діянь, за які мають нести відповідальність юридичні особи та можливості й необхідності доповнення переліку, передбаченого у ст. 96-3 КК України.

Виклад основного матеріалу. Питання щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб є не новим. Дослідники звертають увагу на практику окремих держав, в законодавстві яких вже давно розроблена і ефективно впроваджена система норм щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб [2, с. 65–67; 3, с. 79–88; 4, с. 137–143; 5, с. 8–13].

Наприклад, окремі держави-учасниці Європейського Союзу, які набули такого статусу вже після розпаду СРСР, а до цього мали соціалістичну систему права, сприйняли європейську доктрину і пішли шляхом встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за порушення недоторканності приватного життя. У ч. 2 ст. 167 та ч. 2 ст. 168 КК Литви прямо вказано на відповідальність юридичної особи за незаконне збирання, розголошення або використання відомостей про приватне життя особи [6]. Обачніше з ідеєю кримінальної відповідальності юридичних осіб вчинив законодавець Латвійської Республіки. В КК Латвії вказано, що відповідальність за злочинне діяння у справі юридичної особи покладається на фізичну особу, яка вчинила це діяння як представник цієї юридичної особи або за дорученням юридичної особи, або перебуваючи на службі юридичної особи, а також як співучасник такої фізичної особи (ст. 12 КК Латвії) [7].

Питання щодо впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб навіть у таких країнах, на основі яких створено ЄС, викликає бурхливі дискусії. Якщо законодавці англосаксонської системи права (Англії, США, Канаді) не бачили проблеми такої відповідальності, то в континентальній Європі визнання юридичних осіб суб'єктами кримінального права викликало серйозні дискусії, пов'язані із основами класичного кримінального права романо-германської системи. Сьогодні доктрина кримінальної відповідальності юридичних осіб у законодавстві європейських країн, по суті, зводиться до положень, викладених у КК Франції (ст. 121-2) та у її

кримінально-правовій доктрині. Це такі основні положення: по-перше, така відповідальність є додатковою, спеціальною і обумовленою; по-друге, юридичних осіб можна притягти до кримінальної відповідальності лише поряд із фізичними особами, а не замість них; по-третє, ця відповідальність зумовлена наявністю двох обставин: злочинне діяння повинне бути вчинене на користь юридичної особи, її керівником чи представником; по-четверте, лише у випадках, спеціально передбачених законом або постановою.

Необхідно зауважити і те, що в кримінальному законодавстві Франції розроблена спеціальна система покарань – надзвичайно великі штрафи, ліквідація, заборона здійснення певного виду діяльності, поміщення під судовий нагляд, заборона укладати договори, заборона звертатися до населення за отриманням вкладів чи розміщенням цінних паперів, спеціальна конфіскація, опублікування вироку щодо фізичних осіб [8, с. 48–54].

Проблема новели в українському законодавстві полягає у відсутності попереднього обґрунтування і її обговорення перед доповненням КК України. Саме тому і виникла поляризованість у поглядах науковців. У цьому випадку слушною видається позиція В. О. Навроцького, який, оцінюючи міркування, що наводять як прихильники, так і противники встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, зазначає, що всі вони заслуговують на увагу і жодне із них не можна категорично відкинути – їх сукупності врешті-решт рівнозначні. Звідси випливає, що цю проблему не можна вирішити в юридичній площині, вона потребує вольового політичного вирішення. Одним із можливих варіантів вирішення цієї складної та багатоаспектної проблеми В. О. Навроцький вважає обговорення та визначення відповідних питань у ході запровадження в Україні інституту кримінального проступку, не допустивши необґрунтованого послаблення відповідальності за вчинення злочину фізичних осіб [9, с. 235].

Варто зауважити, що цей крок законодавця викликав бурхливі дискусії в юридичній літературі, які виявили різні підходи науковців до розуміння цієї новели, зокрема, щодо: 1) визначення поняття, мети та правової природи заходів кримінально-правового характеру; 2) відповідності Конституції України положень розділу XIV-1 Загальної частини КК України; 3) природи діянь, що вчиняються «від імені і в інтересах» юридичної особи; 4) видів заходів, що увійшли до переліку заходів; 5) інших проблемних питань застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб тощо [10, с. 342].

Крім цього, не можна не звернути увагу на те, що таке радикальне нововведення в систему національного законодавства про застосування до юридичних осіб заходів впливу вказує не тільки на деякі змістові (сміслові) протиріччя, але і на термінологічну непослідовність законодавця, який термін “відповідальність юридичних осіб” використовує тільки у назві Закону № 314-VII від 23 травня 2013 р., а в самому тексті законодавчого акта його не вживає [1]. Водночас правові заходи, що можуть застосовуватись до юридичних осіб, законодавець називає “заходами кримінально-правового характеру”, не даючи їхнього визначення та мети.

З приводу правової природи заходів кримінально-правового характеру серед науковців є різні думки, серед яких можна виділити три підходи: одні вважають ці заходи окремою формою кримінальної відповідальності ((Т. С. Батраченко [11, с. 98], І. І. Митрофанов [12, с. 126], М. І. Панов, С. О. Харитоновна [13, с. 48]); інші – не визнають ці заходи проявом реалізації ретроспективної кримінальної відповідальності, оскільки вони не відповідають традиційному (класичному) розумінню кримінальної відповідальності у вітчизняному науковому дискурсі, вважаючи ці заходи окремим видом (проявом) юридичної відповідальності, відмінним від відповідальності кримінальної (Ю. А. Пономаренко [14, с. 68], П. П. Андрушко [15, с. 33], Г. З. Яремко [16, с. 93]); треті – розуміють заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, як “квазікримінальну відповідальність юридичних осіб” (М. І. Хавронюк [17, с. 294, с. 388–394]), “квазівідповідальність змішаного (кримінально-адміністративного) типу” (С. Я. Лихова [18, с. 128–132]).

Оскільки вирішення питання щодо можливості чи доцільності визнання юридичної особи суб’єктом злочину, а також аналіз та вирішення проблем регламентації заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у законодавстві України виходить за межі нашого дослідження, то, не вдаючись у дискусію (полеміку) з цього приводу, зазначимо таке.

По-перше, за чинним кримінальним законодавством зберігається принцип особистої, персональної відповідальності за вчинений злочин, юридична особа не може визнаватися суб'єктом порушення недоторканності приватного життя, як і будь-якого іншого злочину. Ю. І. Дем'яненко і Д. Ю. Кондратов слушно зазначають: якщо недоторканність приватного життя порушила службова особа підприємства, установи чи організації або інший представник юридичної особи, кримінальній відповідальності підлягають лише конкретні фізичні особи, в діях яких встановлено склад цього злочину, навіть якщо під час вчинення злочину вони діяли від імені юридичної особи чи в її інтересах [19, с. 129; 20, с. 137].

По-друге, реалізація проголошеного Україною курсу на інтеграцію у ЄС зумовлює неминучість законодавчих змін і необхідність узгодження українського законодавства з європейськими стандартами і світовими тенденціями, зокрема, щодо запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, а тому прийняття Закону № 314-VII від 23 травня 2013 р. є кроком назустріч світовому співтовариству та спробою увідповіднити чинне законодавство до положень міжнародно-правових договорів, які ратифіковані Україною.

Оскільки законодавчі зміни, зумовлені доповненням КК України розділом XIV-1, призводять до зміни кримінально-правових традицій, суперечать концептуальним засадам кримінальної відповідальності, визначеним у КК України, не відповідають доктрині вітчизняної кримінально-правової науки загалом, що спричиняє відсутність єдиного підходу до розуміння такої «новації», то запровадження інституту заходів кримінально-правового характеру потребує фундаментальних досліджень та вирішення цілого комплексу проблем щодо їх місця у системі кримінального закону, доцільності запровадження цих заходів до юридичних осіб, визначення їх правової природи і мети, а також співвідношення з кримінальною відповідальністю, покаранням та "іншими заходами кримінально-правового характеру", до яких належать примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, примусове лікування та спеціальна конфіскація. Запроваджені зміни неодмінно повинні бути узгоджені та увідповіднені до інших норм (положень) як кримінального законодавства, так і інших галузей законодавства. Кроком до вивчення цієї проблеми є дослідження О. В. Козаченка, який робить спробу визначити співвідношення кримінальної відповідальності та кримінально-правових заходів [21].

По-третє, необхідне глибоке і всебічне наукове дослідження та критичне осмислення і переосмислення змісту та підстав застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб не тільки на загальному (концептуальному) рівні, але і щодо окремих злочинів з метою створення та обґрунтування єдиної доктрини кола злочинів, за вчинення яких до юридичної особи можуть бути застосовані кримінально-правові заходи.

Юридичні особи-підприємства, організації мають ширші можливості, більші ресурси для організації дій, спрямованих на порушення приватності окремих осіб. Вони мають більше можливостей для вторгнення в приватне життя, що значно підвищує ступінь суспільної небезпеки їх діянь.

Важливо зазначити, що відповідно до положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною від 27 червня 2014 року метою співробітництва є "забезпечення належного рівня захисту персональних даних відповідно до найвищих європейських та міжнародних стандартів, зокрема відповідних документів Ради Європи" (ст. 15 "Захист персональних даних") [22]. План дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України так само закріплює обов'язок держав (України) щодо захисту персональних даних, що спрямовано на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних (п. 2.3.4) [23].

Відтак, вказане дає підстави вважати доцільним застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб і за злочин, передбачений ст. 182 КК України.

Отже, беручи до уваги вищенаведене та успішний досвід окремих держав-учасниць ЄС відносно застосування до юридичних осіб в разі вчинення порушення недоторканності приватного

життя заходів кримінально-правового характеру, вважаємо, що підстави застосування заходів кримінально-правового характеру, які містяться у ст. 96-3 КК України, потребують наукового обговорення і ґрунтовного доопрацювання, а саме перегляду і корегування видів злочинів, за які ці заходи можуть застосовуватися. Вважаємо, що цей перелік необхідно розширити і доповнити вказівкою на злочин, передбачений ст. 182 КК України "Порушення недоторканності приватного життя", що відповідатиме сучасним реаліям та європейським стандартам у сфері охорони прав людини.

Цей злочин може визнаватися корпоративним злочином і підставою (юридичним фактом) для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру в разі вчинення його уповноваженою особою в інтересах юридичної особи або від її імені, або з її використанням з метою незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконної зміни такої інформації. Заходи впливу можуть застосовуватись лише у разі вчинення таких діянь спеціальним суб'єктом, яким визначена фізична особа, яка виконує у юридичній особі певні функції або є службовою особою.

Висновки. Резюмуючи, зазначимо: за ст. 182 КК України відповідальність може покладатись лише на людину (фізичну особу), незалежно від її громадянства. Відповідно до чинного кримінального законодавства України за суспільно небезпечні діяння, вчинені в процесі діяльності юридичної особи, відповідає фізична особа, яка вчинила такі діяння, хоча це не виключає застосування до юридичних осіб спеціальних заходів, передбачених КК України.

Вважаємо теоретично обґрунтованим, практично необхідним та доречним доповнити п. 4 ч. 1 ст. 96-3 та п. 2 примітки до ст. 96-3 КК України ст. 182 КК України.

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України № від 23 травня 2013 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 12. – Ст. 183. 2. Грищук В. К. Загальні засади відповідальності юридичних осіб за кримінальним законодавством Франції / В. К. Грищук, І. В. Красницький // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Львів, 2003. – № 3. – С. 66–75. 3. Грищук В. К. Питання кримінальної відповідальності юридичних осіб в Англії, США, Франції та Республіці Польща / В. К. Грищук // Вісник Академії адвокатури України. – 2007. – Вип. 10. – С. 79–88. 4. Вереша Р. Суб'єкт злочинного діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав / Р. Вереша // Право України : Респ. юрид. журнал. – 09/2006. – № 9. – С. 137–143. 5. Михайлов О. О. Основні риси інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб у країнах континентальної правової сім'ї / О. О. Михайлов // Адвокат. – 2008. – № 1. – С. 8–13. 6. Уголовный закон Латвийской республики / адапт. пер. с лат., науч. ред. и вступ. ст. А.И. Лукашова и Э.А. Саркисовой. – Мн.: Тесей, 1999. – 176 с. 7. Уголовный закон Латвийской республики / адапт. пер. с лат., науч. ред. и вступ. ст. А. И. Лукашова и Э. А. Саркисовой. – Мн.: Тесей, 1999. – 176 с. 8. Крылова Н. Е. Основные черты уголовного кодекса Франции / Н. Е. Крылова. – М.: Спарк, 1996. – 123 с. 9. Українське кримінальне право. Загальна частина [Текст] : підручник / [Берзін Павло Сергійович та ін.] ; за заг. ред. В. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с. 10. Задоя К. П. Правова природа заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб / К. П. Задоя // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 4. – С. 42–53. 11. Батраченко Т. С. Визначення окремих проблемних питань щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб / Т. С. Батраченко // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. – 2013. – № 2. – С. 97–101. 12. Митрофанов І. І. Засоби кримінально-правового впливу на юридичних осіб / І. І. Митрофанов // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 126–134. 13. Панов М. І. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як новела у кримінальному законодавстві України [Електронний ресурс] / М. І. Панов, С. О. Харитонов // Вісник

Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 2(3). – С. 44–55. – Режим доступу: http://nauka.juracademy.kharkov.ua/download/visnik_yg/3/4.pdf. 14. Пономаренко Ю. А. *Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України* / Ю. А. Пономаренко // *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. “Право”*. – 2013. – Вип. 20. – С. 65–72. 15. Андрушко П. П. *Щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб за вчинення злочинів на їх користь чи в їх інтересах* / П. П. Андрушко // *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні : матеріали науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2013. – С. 30–34. 16. Яремко Г. З. *Система заходів кримінально-правового характеру [Електронний ресурс]* / Г. З. Яремко // *Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 7, № 4. – С. 89–92. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2014_7_4_15.pdf. 17. Дудоров О. О. *Кримінальне право: навч. посіб.* / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с. 18. Лихова С. Я. *Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності* / С. Я. Лихова // *Юридичний вісник. – 2014. – № 4 (33). – С. 128–132. 19. Дем'яненко Ю. І. *Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя: дис. ...на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08* / Ю. І. Дем'яненко. – Х., 2008. – 215 с. 20. Кондратов Д. Ю. *Кримінально-правова охорона таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08* / Д. Ю. Кондратов / Харківський національний університет внутрішніх справ – Харків, 2011. – 215 с. 21. *Кримінальна відповідальність та форми її реалізації: підручник* / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко, О. М. Сидоренко та ін.; за заг ред. проф. О. В. Козаченка. – Миколаїв : Гліон, 2015. – 142 с. 22. *Угода про асоціацію між ЄС та Україною від 27 червня 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [рокуhttp://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association](http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association). 23. *План дії щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.kmi.gov.ua/control/publish/article?art_id=244813273.*****